

DIŞ BORÇLANMA VE TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

Yrd. Doç. Dr. Gülten DEMİR

I. GİRİŐ

Gelişmiş ülkelerden azgeliŐmiŐlere kaynak aktarımı II. Dünya savaŐını izleyen yıllarda başlamıŐtır. Bu yıllarda azgeliŐmiŐ ülkelere aktarılan kaynaklar dış yardım olarak adlandırılırken, giderek dış yardım yerini daha ticari bir görünüm kazanan dış borçlanmaya bırakmıŐtır.

1973 ve 1979 yıllarında petrol fiyatlarındaki önemli artışlar azgeliŐmiŐ ülkeleri, önemli boyutlara varan dış ödeme güçlükleri ile karŐılaŐtırmıŐtır. SanayileŐmiŐ ülkeler ise bir yandan petrol ihracatçısı ülkelerin petrol fiyatlarındaki yükselme sonucu elde ettikleri fonların önemli bir bölümünü bankalarına çekmiŐler, bir yandan da hem ihraç ettikleri sanayi ürünü fiyatlarını, hemde petrol ihracatçısı ülkelere yaptıkları ihracatı arttırabilmiŐlerdir. Böylece ülkemizin de içinde yer aldığı petrol ihracatçısı olmayan azgeliŐmiŐ ülkelerin, hem petrol ithalatı için hemde gelişmiş ülkelerden sanayi ürünü ithalatı için ödeme durumunda kaldıkları döviz miktarı yükselmiŐtir. Gelişmiş ülkelerin uyguladığı koruyucu politikaların bu ülkelerin ihracatını kısıtlayıcı etkiler taşımasında dış açıklar üzerinde etkili olmuştur.

Dünya ekonomisindeki bu gelişmelerin yanısıra, ülke içinde uygulanan politikaların da etkisiyle dış açıklarla karşı karşıya kalan az gelişmiş ülkelerin dış açıklarını karşılama amacıyla başvurdukları yollardan biri (1) olan dış borçlanma, ve bu konuda Türkiye'deki bazı gelişmeler çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bu amaçla önce dış borçlanma konusu genel çizgileriyle ele alınacak daha sonra Türkiye'nin dış borçları ile ilgili olarak özellikle 80'li yıllardaki gelişmeler incelenecektir.

II. DIŞ BORÇLANMA

Bir ülkenin belirli zamanlarda geri ödemek koşuluyla ülke dışından kaynak sağlaması dış borçlanma olarak tanımlanabilir.

1. DIŞ BORÇLANMA NEDENLERİ

Ülkeleri dış kaynak sağlamaya götüren nedenler konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi dış borçlanmaya iç tasarrufların yetersiz olması nedeniyle gidildiği, ikincisi ise iç tasarruf düzeyi dışında, dövizin kıt faktör oluşunun dış finansmanı gerektirdiği yönündedir(2). Birinci görüşü savunan iktisatçılara göre döviz yetersizliği, iç tasarruf düzeyinin düşüklüğü dışında büyümeyi sınırlayan ayrı bir faktör olarak düşünülemez. Dış ödemeler açığı, döviz kıtlığı gerçekte iç tasarrufların yetersiz olmasının bir sonucu ve görüntüsüdür. İç tasarrufların artışı ihracatın gelişmesi veya ithalatın kısılması yolları ile her zaman dövize çevrilebilir, iç tasarruflar ve dış ödemeler açığı daima birbirleri yerine ikame edilebilirler. Diğer görüşü savunan iktisatçılara göre ise gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümünde yatırım hacmini dolayısıyla ekonominin büyüme hızını sınırlayan en önemli nedenlerden biri dövizin kıt faktör oluşudur.

Dövizi; gelişmeyi kısıtlayan ayrı bir faktör olarak dikkate almayan, dış ödemeler açığını, iç tasarruflardaki yetersizliğin bir sonucu, bir görüntüsü kabul eden görüş, az gelişmiş ülkelerde kaynak

(1) Az gelişmiş ülkelerin dış açıklarını karşılamada başvurabilecekleri bir diğer yol doğrudan yatırımlar için yabancı sermaye transferidir. Bu açıdan önemi giderek azalan dış yardımlar da dış açıkları karşılamanın bir yolu olarak sayılabilir.

(2) Akgüç ÖZTİN, «Türkiyenin Dış Borçlanma Politikası» Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı ve Dış Finansman Sorunları, İstanbul 1975, s 248.

mobilizasyonunun yüksekliğini, ülke içi kaynakların bir sektörden diğer sektöre dönüşüm kapasitesinin genişliğini, ihraç malları için yeterli ölçüde esnek talebin varlığını kabul etmektedir. Dış ödemeler açığını, iç tasarruf seviyesinden ayrı bir olgu olarak gören, diğer bir deyişle iç tasarruf artışının her zaman dövize dönüştürülemeyeceğini ileri süren görüş ise az gelişmiş ülkelerde kaynak mobilizasyonunun zayıf olduğunu, ülke içi kaynakların yeniden dağıtım kapasitesinin sınırlı bulunduğunu, iç kaynakların ihracat yoluyla ithalat yapmaya kolaylıkla çevrilemeyeceğini kabul etmektedir (3). Gerçekten de az gelişmiş ülkelerde, ülke içi kaynakları ihracat sektörlerine yöneltmenin önemli güçlükler taşıdığı belirtilmelidir (4).

2. DIŞ BORÇLARIN TÜRLERİ

Dış borçlar çeşitli açılardan değişik şekillerde sınıflandırılabilir.

Genel olarak Dış Borçları

A. Kullanılmış Biçimlerine Göre,

- Proje ve Program Kredileri
- Serbest ve Bağlı Krediler
- Borç Erteleme ve Röfinansman Kredileri

B. Borç Kaynaklarına Göre,

- Devletlerarası Borçlanmalar
- Uluslararası Kuruluşlardan Borçlanmalar
- Özel Kaynaklardan Borçlanmalar

C. Borcu Alan Kuruluşun Statüsüne Göre,

- Kamu Borçları
- Özel Borçlar

D. Geri Ödeme Şekline Göre,

- Dövizle Ödenecek Borçlar
- Yerli Parayla Ödenecek Borçlar

(3) A.g.ö., s. 20.

(4) Az gelişmiş ülkelerde «Yapısal Değişim» çerçevesinde ele alınan ve önemli tartışmalara neden olan bu konuda Bkz. Gülten DEMİR, «Yapısal Değişim Üzerine», Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Cilt 5, S. 2 Kasım 1987, s. 163-168.

E. Vadelerine Göre,

- Kısa Vadeli Borçlar
- Uzun ve Orta Vadeli Borçlar olarak sınıflayabiliriz.

A. KULLANILIŞ BİÇİMLERİNE GÖRE

- Proje ve Program Kredileri:

Proje kredileri, belirli bir yatırımın gerçekleştirilmesine tahsis edilmiş ve yatırımın döviz ihtiyacını karşılamaya yönelik kredilerdir. Program kredileri ise belirli bir yılın, dış finansman açığını kapatmak için kullanılan, belirli bir projeye bağlı olmayan genel finansman kredileridir (5).

- Serbest ve Bağlı Krediler

Serbest krediler, bir ülkenin diğer bir ülkeye sağladığı finansmanı döviz olarak ödemesi ve borçlanan ülkenin bu fonları istediği yerde ve şekilde kullanması durumunda söz konusudur.

Bağlı finansman ise borçlu ülkeye sağlanan fonların alacaklı ülkeden mal ve hizmet alınması şartına bağlanması halinde söz konusudur. Finansmanın, yalnız bir ülkeden alınacak mallara bağlı olması halinde ülkeye bağlı; sadece ülkeye bağlı olmayıp mal çeşitlerine de bağlı olması halinde ise, ülkeye ve mala bağlı finansman söz konusudur.

- Borç Ertelemesi ve Röfinansman Kredileri

Borç erteleme, vadesi gelen borcun ödenmesinin ileriki yıllara bırakılmasıdır. Röfinansman kredisi ise, vadesi gelen bir borcun ödenmesi için yeni kredi sağlanmasıdır. Röfinansman ertelemeden farklı olup; borç, vadesinde ödenmekte ,ancak ödenen borç kadar yeni bir kredi açılmaktadır.

B. BORÇ KAYNAKLARINA GÖRE

- Devletlerarası Borçlanmalar

Hükümetlerden, hükümetlerarası konsorsiyumlardan Merkez Bankası dahil hükümet organlarından ve bağımsız kamu kuruluşlarından alınan krediler devletlerarası borçlanmalar kapsamına girmektedir. Bu tür krediler genellikle uzun vadeli düşük faizli ve

(5) Cahit KAYRA, Dış Finansman Teknikleri», İstanbul, s. 77.

uzunca süreli ödemesiz devreli kredilerdir. Ancak bu kredilerin kullanım yerleri ve koşulları ile ilgili sınırlamalarda getirilebilmektedir.

— Uluslararası Kuruluşlardan Borçlanmalar

Kuruluşuna ve sermayesine birden fazla ülkenin katıldığı ve ekonomik mali faaliyetlerinden birden fazla ülkenin yararlandığı kuruluşlar uluslararası mali kuruluşlar (6) olarak tanımlanabilir. Bu kuruluşların bir kısmı kısa ve orta vadeli, bir kısmı da uzun vadeli kredi sağlayan kuruluşlardır.

— Özel Kaynaklardan Borçlanmalar

Uluslararası kuruluşların; sağladıkları krediler karşılığında borçlu ülkelerin ekonomik politikalarını etkileme konusunda gidecek artan müdahaleleri özel dış kredi kullanımını yaygınlaştırmaktadır. Bu tür kredilerin genellikle vadeleri kısa faiz oranları yüksektir.

C. BORCU ALAN KURULUŞUN STATÜSÜNE GÖRE

— Kamu Borçları

Devletin veya diğer kamu kuruluşlarının yaptığı anlaşmalarla sağlanan borçlar kamu borçlarıdır.

— Özel Borçlar

Borçlanan ülkenin özel sektörünün yaptığı anlaşmalarla sağlanan borçlar ise özel borçlardır. Ancak bu ayırım kamu ve özel kesimin kullandıkları dış borç miktarlarını tam olarak göstermemektedir. Çünkü kamu kesiminin yaptığı anlaşmalarla sağlanan borçların bir bölümünün özel kesim tarafından kullanılması da söz konusu olabilir (7).

D. GERİ ÖDEME ŞEKLİNE GÖRE

— Dövizle Ödenecek Dış Borçlar

Bir ülkenin dış borcunun dövizle ödenmesi durumunda söz konusu olan dövizle ödenecek dış borçlardır. Dış borçların büyük çoğunluğu dövizle ödenmektedir.

(6) Selim TARLAN, Uluslararası Mali Kuruluşlar, Ankara 1979, s. 1.

(7) Sevim GÖRGÜN, «Türkiye Dış Borçları», Türkiye Ekonomisinin Elli Yılı Semineri, Bursa 1973, s. 353.

— Yerli Parayla Ödenecek Dış Borçlar

Bir ülkenin, borcunu kendi ulusal parasıyla ödeme koşuluyla sağladığı borçlar o ülkenin yerli parayla ödenecek dış borçlarıdır.

E. VADELERİNE GÖRE BORÇLAR

— Kısa Vadeli Borçlar

Vade süresinin birkaç aydan başlayarak 1-3 yılı geçmemesi halinde sözkonusu olan kısa vadeli borçlardır.

— Uzun ve Orta Vadeli Borçlar

Vade süresinin 1-3 yıldan başlayarak 10-15 yıla kadar olması halinde orta vadeli, 10-15 yıldan daha uzun vadeli olması halinde ise uzun vadeli borçlar sözkonusudur.

3. DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ

Bir ülkenin dış borçlarını geri ödeme olanaklarını belirleyen değişkenler, sözkonusu ülkede marjinal tasarruf eğilimi, marjinal sermaye/hasıla oranı, ithalat eğilimi ve ihracat hacmidir (8).

Dış borçların gelecekte ağır bir yük teşkil etmemesi için ilk şart marjinal tasarruf eğiliminin artmasıdır. Eğer bu gerçekleşmiyorsa, iç tüketimdeki artışlar, üretimdeki artışları yakından takip eder. Tasarruf açığı bu şartlar altında azalmayacağı gibi ihraç edilecek ürün fazlası meydana gelmez.

Marjinal sermaye/hasıla oranı düşerse, yani yatırımların etkinliği artarsa belli bir yatırım hacminin sağlayacağı gelir miktarı yükselir. Böylece tasarruf açığını azaltıcı yönde bir etki meydana gelir ve dış kaynaklara olan ihtiyaç azalır.

İthalat ve ihracat hacimlerinin nispi artış hızları da borç yükünü etkiler. İhracat artarak iktisadi gelişmenin gerekli kıldığı ithalat hacmini karşılayacak düzeye yükselirse, yeniden borçlanmaya gerek kalmaz ve borç yükü azalır. Özetle borç yükünün azalması için tasarrufların milli gelire oranının yükselmesi ve ihracatın ithalattan daha hızlı artması gerekir.

(8) GÖRGÜN, A.g.e., s. 355.

Az gelişmiş ülkelerin, kalkınmanın başlangıcında aldıkları dış borçları kısa sürede ödeyebilmeleri genellikle mümkün olmamaktadır. Bu ülkelerde; organizasyon ve yönetim tecrübesi, alt yapı olanakları geliştikçe kâr oranları yükseldikçe ülkeye giren dış kaynak miktarı artmaktadır. Ülkeye dış sermaye akımı arttıkça, geçmişte alınmış borçlara ait servislerin karşılanması kolaylaşmakta, ancak bu arada toplam birikmiş dış borçlar ve dış borç servisi artış göstermektedir. Borç servisindeki bu artış eğilimi ülkeyi yeniden ödemeler bilançosu sorunlarıyla karşılaştırmaktadır. Borçlu ülkenin birkaç yıl içinde borç miktarının önemli bir bölümünü ödeme zorunda kalması durumunda, döviz rezervleri, borçlarının anapara ve faiz ödemelerini karşılayamaz ve alacaklılar borçların ödemesi için yeniden kaynak sağlamaktan kaçınırlarsa ülke ağır bunalımlarla karşılaşabilmektedir (9).

Bu çerçevede önem kazanan bir konu borç alan ülkenin masetme kapasitesi olmaktadır. Bu kapasite borcun üretim artışı sağlayabilmesi açısından çok önemlidir. Yeterli alt yapı ve nitelikli işgücü gibi unsurlardan yoksun olan bir ekonominin masetme kapasitesi düşük olacaktır. Bu nedenle alınan borcun belli bir projeye bağlanarak projenin borç veren tarafından onaylanması özellikle uluslararası kuruluşlardan alınan borçların ön koşulu haline gelmiştir (10).

Borcun geri ödenebilmesi borç alan ülkenin masetme kapasitesi yanında, borcun faizine, ödemesiz dönem ve geri ödeme süresinin uzunluğuna da bağlı olmaktadır. Sağlanan krediyle, bu kredinin kullanılmasıyla yaratılacak katma değer oluşması arasında yeterli bir sürenin bulunması, ülkenin dış borcunu rahatça ödemesini sağlayabilecektir (11).

Az gelişmiş ülkelerin borçlarını ödeyebilirliği ve borç alabilirliği konusunda genellikle; yıllık dış borç ana para ve faiz ödemeleri toplamının, ihracat gelirlerine oranı ölçü olarak kullanılmaktadır. Dış borç servisi oranı olarak adlandırılan bu değer yüksekliği ölçüsünde, dış borç yükünün ülke ekonomisine baskısının artacağı düşünülür.

- (9) Abdülbaki PİRİMOĞLU, *Türkiyenin Dış Borçları İle İlgili Bir Tahlil Denemesi*, Erzurum 1982, s. 82-83.
(10) Cem ALPAR, M. Tuba ONGUN, *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Ankara 1985, s. 85.
(11) A.g.e., s. 85.

Borçlanma yoluyla ülkelerin, belli bir dönemde yapmaları gereken tasarrufları sadece erteleme yoluna gittikleri unutulmamalıdır. Bu nedenle dış borçların gelecek nesillere yük getirmemek üzere üretken yatırımlarda kullanılması ve borç ödemelerinin, bu yatırımlar yoluyla elde edilen üretim artışıyla karşılanabilmesi esastır.

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI ÜSTÜNE BAZI GÖZLEMLER

Türkiye'nin dış borçlarının 1970'li yıllardan günümüze kadar gelişimi; bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Bu konunun incelenmesindeki en büyük kısıt dış borçlara ilişkin olarak çeşitli kaynaklardaki verilerin birbirini tutmamasıdır. Bu nedenle dış borçlara ilişkin olarak verilen rakamların yaklaşık olarak değerlendirilmesi uygundur. Çalışmada Devlet İstatistik Enstitüsü ve T.C. Merkez Bankası, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri kullanılmıştır. Bu verilere dayanılarak hazırlanan tablolar çalışmanın ekinde sunulmuş, tablolara dayanılarak, bilgisayar yardımıyla oluşturulan ve genel gelişme eğilimlerinin izlenmesini önemli ölçüde kolaylaştıran grafikler de ilgili bölümlerde kullanılmıştır.

1. TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ MİKTARINDAKİ GELİŞMELER

Ülkemizde 1963 yılında I. Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konduğunda, kalkınma hızı ve bu kalkınma hızının gerektirdiği iç ve dış tasarruf gerekleri saptanmıştır. Planlı dönemde, geçmiş dönemlerden daha yüksek kalkınma hızı sağlama arzusu dış kaynak gereklerini, bununla ilişkili olarak da dış borçlarımızı giderek arttırmıştır. Ancak Türkiye'nin dış borçlarına ilişkin verilere göre 1976 yılına kadar dış borçlarımızda önemli artışlar olmamıştır. Oysa Türkiyenin cari işlemler dengesi 1974 yılından itibaren giderek artan açıklar vermekteydi. Bu dönemdeki açıkların kapatılmasında eldeki rezervlerin kullanılmış olmasının dış borçların artışını önlemiş olduğu söylenebilir. Oysa 1973-74 yıllarında dünya piyasalarından uzun vadeli borçlanma olanakları fazladır. Gerçekten 1974 yılında Avrupa para piyasası ve Eurodolar kredileri yaygınlaşırken, Avrupalı Bankerler Türkiye'de toplantılar düzenleyip bu olanakların kalkınma amaçlarına uyabilen üretken projelerde kullanılması fikrini Türk yöneticilere aşlamak istemişlerdir. Ancak Türkiye 1975 yılına kadar bu piyasada önemli bir müşteri olma-

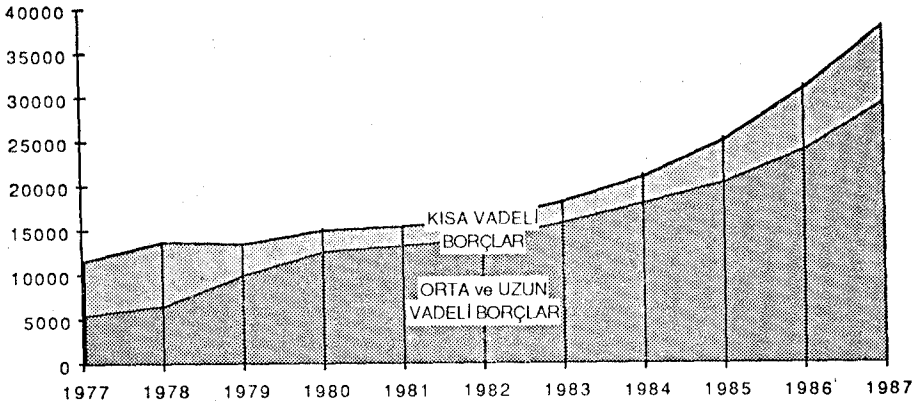

mıştır. Türkiye'yi çok çekici bir potansiyel müşteri niteliğine sokan kuvvetli ödemeler dengesi durumunun yitirildiği 1975 ve 1976 yıllarında ise iki yıl öncesinin uzun vadeli kredileri ortadan kalkmıştır. Bu yıllarda DÇM ve diğer kısa vadeli kredilere başvurularak kısa zamanda çok büyük tutarlara varan bir döviz akımı gerçekleştirilmiştir (12).

Aşağıda dış borçlarımızın 1977-1987 yılları arasında, kısa ve uzun vadeli borç ayrımına göre dağılımının gösterildiği grafikten de izlenebileceği bu gelişmelerin sonucu olarak 1977 yılında kısa

GRAFİK 1

DİŞ BORÇLARIN GELİŞİMİ

vadeli borçların toplam dış borçlar içindeki oranı %50'nin üzerine çıkmıştır. 1977 yılından sonra Türkiye dış ödemelerini karşılama konusunda önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Bu güçlüklerle karşılık Türkiye'nin toplam dış borçlarında 1979 yılında bir azalmanın ortaya çıkması, Türkiye'nin bu yıllarda dış borç sağlayamadığını göstermektedir. Yine 1979 yılında başlayan ve 1980 yılında da süren, uzun vadeli borçların, toplam dış borçlar içindeki payındaki hızlı artışlar ise büyük ölçüde borç ertelemelerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

(12) Mehmet ARDA, «Gelişen Ülkelerin ve Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine», Resat Aktan'a Armağan, A.Ü. SBF Ya. No: 516, s. 155-156.

Genel olarak toplam dış borçlar içinde orta ve uzun vadeli olanların payındaki artışlar olumlu bir gelişme sayılır. Ülkenin uzun dönemli borçlarının anapara ve faiz ödemelerini zamanında yapmaması sonucu, bu borçların ödenmesi için kısa dönemli yeni borçlanmalara gitmesiyle ise toplam dış borçlar içinde kısa vadeli borçların payı artmaktadır. Doğal olarak bu durumun ortalama ödeme süresinin kısalması ve borç faizlerinin yükselmesi gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmesi sözkonusudur.

Türkiye'nin dış borçlarının vade açısından gelişimini izlemeyi sürdürdüğümüzde 1983 yılına kadar toplam dış borçlar içinde orta ve uzun vadeli olanların payının arttığını görüyoruz. 1983 yılından sonra ise dış borçlarımızın vade yapısı yeniden bozulma eğilimine girmiştir. 1987 yılına kadar her yıl kısa vadeli borçların payı artmıştır. 1983 yılından sonra ortaya çıkan bu olumsuz gelişmelerin aynı zamanda bu yıldan itibaren toplam borçlardaki önemli artışlarla birlikte ortaya çıkması dikkat çekicidir. Bu durum biraz önce değindiğimiz, orta ve uzun vadeli borçların anapara ve faiz ödemelerini karşılamak üzere, kısa vadeli borçlanmaya gidildiği izlenimini uyandırmaktadır.

Bu konuda son olarak 1986 ve 1987 yıllarının izlenen dönem boyunca toplam dış borçların en hızlı arttığı yıllar olduğunu belirtmeliyiz.

Dış borçlarımız ile ilgili olarak buraya kadar söylenenlerden; genel olarak 1983 sonrasında dış borçlarımızın hem artış hızının yükseldiği hemde vade yapısı açısından olumsuz bir gelişme eğilimine girdiği sonucu çıkarılabilir. Şimdi 1983-1987 yılları arasında dış borçlarımızın gelişimini daha yakından inceliyelim.

2. TÜRKİYE'NİN 1983-87 DÖNEMİ DIŞ BORÇLARI

1983-87 dönemi borçlarımızın borç türüne, borcun kullanıcılarına ve borç verenlere göre dağılımına kısaca değinelim.

Ek Tablo 2'den de izlenebileceği gibi borçların kullanıcılarına göre dağılımı incelendiğinde orta ve uzun vadeli borçların tamamına yakınının kamu kesimine ait borçlardan oluştuğu görülmektedir. KİT'ler dahil kamu kesimi alınan toplam uzun vadeli borçların %70'i, Merkez Bankası ise %25 dolayında bir bölümünü kullanmıştır. KİT'ler dahil kamu kesiminin kullandığı krediler 1983 yılın-

dan itibaren artmış 1986 ve 1987 yıllarında önemli boyutlara ulaşmıştır. Kısa vadeli dış borçların 1984 yılından sonra büyük kısmı özel sektör tarafından kullanılmıştır. 1983 yılında ise kısa vadeli dış borçların %60 dolayındaki bir kısmının Merkez Bankası tarafından kullanılması söz konusu olmuştur. Bu yıldan sonra Merkez Bankasının kullandığı kısa vadeli borç toplam kısa vadeli borçların %35'i civarına düşmüştür.

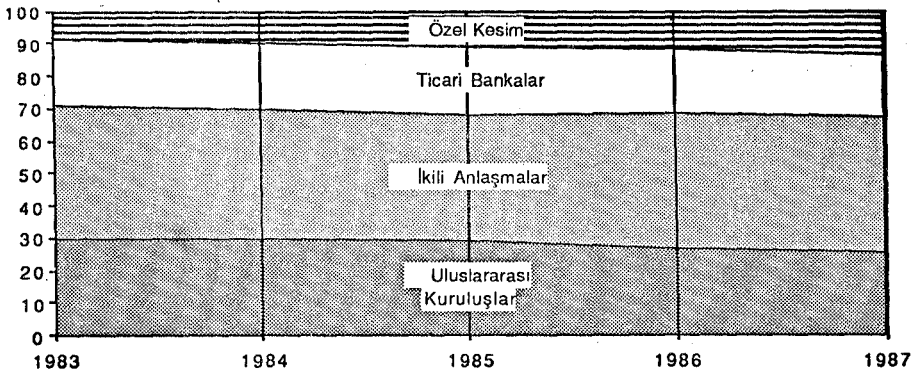
1983-87 döneminde dış borçların kredi türüne göre dağılımı incelendiğinde, orta ve uzun vadeli krediler içinde en büyük payı proje ve program kredilerinin aldığı görülür. 1983 yılında toplam orta ve uzun vadeli kredilerin %70 dolayında bir bölümü proje ve program kredilerinden oluşurken bu yıldan sonra bu oranın düşme eğilimine girdiği söylenebilir.

1983 sonrasında toplam orta ve uzun vadeli krediler içinde özel krediler ile uluslararası para piyasası kredilerinin payı artarken, ertelenmiş borçların payında düşmeler olmuştur.

Borç verenlere göre orta ve uzun vadeli borçların gelişimi açısından 1983 yılından sonra en önemli gelişme özel kesimden sağlanan kredilerin artışı olmuştur. Aşağıda Grafik 2 den izlenebileceği gibi Ticari Bankalardan alınan ve ikili anlaşmalarla sağlanan borçlar yaklaşık paylarını korurken, uluslararası kuruluşlardan sağlanan kredilerin aleyhine olmak üzere özel kesim kredilerinin arttığı gözlenmektedir.

GRAFİK 2

ORTA VE UZUN VADELİ BORÇLARIN BORÇ VERENLERE GÖRE BİLEŞİMİNDEKİ GELİŞMELER

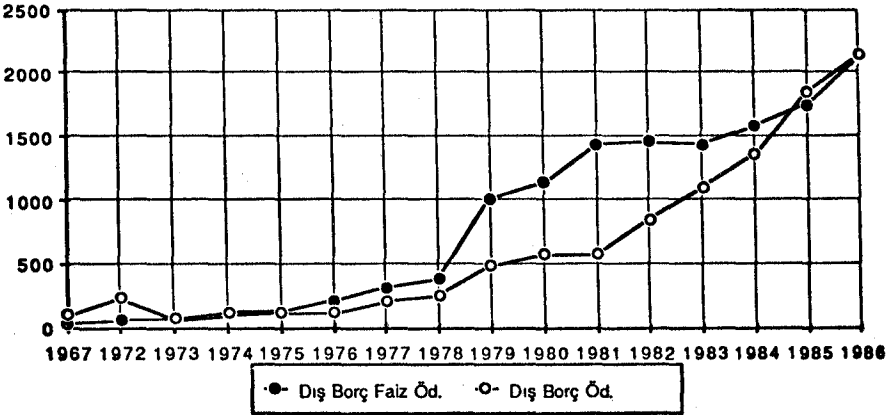
Dış borçlarımızın 1983-1987 yılları arasındaki gelişimi ile ilgili bu açıklamalardan sonra dış borç ödemeleri konusundaki gelişmelere geçebiliriz.

3. TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ

Dış borç anapara ve faiz ödemelerimizin 1967-86 yılları arasındaki gelişimi aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Buradan da izlenebileceği gibi 1979 yılında dış borç ana para ve özellikle de faiz ödemeleri önemli boyutlara varmıştır. 1980 yılında bir önceki yıla göre küçük bir artış gösteren, 1981 yılında ise yaklaşık aynı düzeyde kalan dış borç anapara ödemeleri bu yıldan sonra hızla artmıştır. 1985 yılı bu artışın en fazla olduğu yıl olarak görünmektedir. 1975

GRAFİK 3

DIŞ BORÇ ANAPARA VE FAİZ ÖDEMELERİNİN GELİŞİMİ

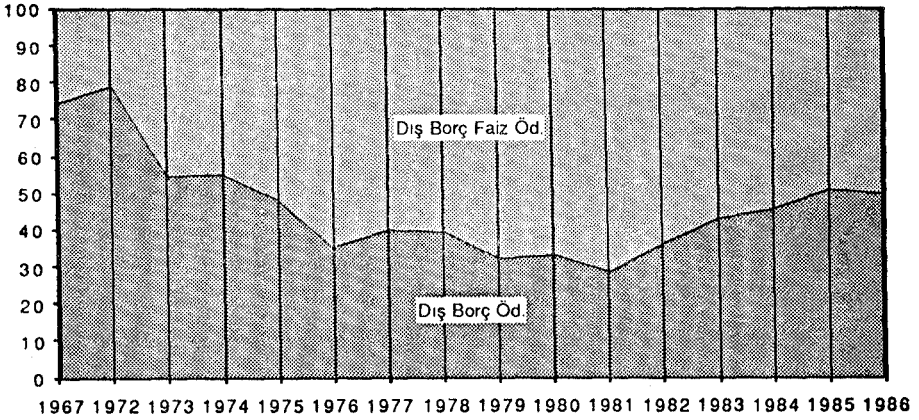

yıldan sonra dış borç faiz ödemelerinin dış borçları aştığı grafikten izlenebilir. Dış borç faiz ödemeleri 1979 yılında dış borç ödemelerinden önemli ölçüde yüksektir. 1981 yılında dış borç ana para ödemeleri yaklaşık aynı düzeyde kalırken faiz ödemeleri bir önceki yıla göre büyük ölçüde artmıştır. 1981 yılından sonra anapara ve faiz ödemeleri farkı giderek azalmakla birlikte, dış borç faizi ödemeleri ana para ödemelerinin üzerinde seyretmiştir.

Aşağıda grafikte yıllara göre toplam ödemeler içinde anapara ve faiz ödemelerinin payındaki gelişmeler gösterilmiştir. Buradan

GRAFİK 4

TOPLAM ÖDEMELERDE ANAPARA VE FAİZ ÖDEMELERİNİN PAYINDAKİ GELİŞMELER

görülebileceği gibi incelenen yıllar arasında bu açıdan en olumsuz görünen yıl 1981 yılı olmuştur. Bu yılda toplam ödemelerin üçte ikisi faiz ödemeleri için yapılmıştır. 1981 yılından sonra faiz ödemelerinin toplam ödemeler içindeki payı azalmaya başlamış 1985 yılına kadar görülen bu düzelmeye eğilimi 1986 yılında tersine dönmüştür. Ancak dış borç ödeme taahhütlerinin gösterildiği tablodan izlenebileceği gibi 1987 ve sonrasında anapara ödemelerinin faiz ödemelerinin üzerinde olacağı izlenmektedir. Buna göre 1988 yılında ödemesi gereken dış borç faizleri 1987 yılına göre önemli ölçüde yüksektir. Bu açıdan 1988 yılı, ülkenin ödeme taahhütlerini gerçekleştirebilmesi için önemli ölçüde döviz gerektiren bir yıl olarak görülmektedir. Taahhüt edilen anapara ödemeleri 1989, faiz ödemeleri ise 1990 yılından sonra giderek azalmaktadır.

4. TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ ÖDEME KAPASİTESİNDEKİ GELİŞMELER

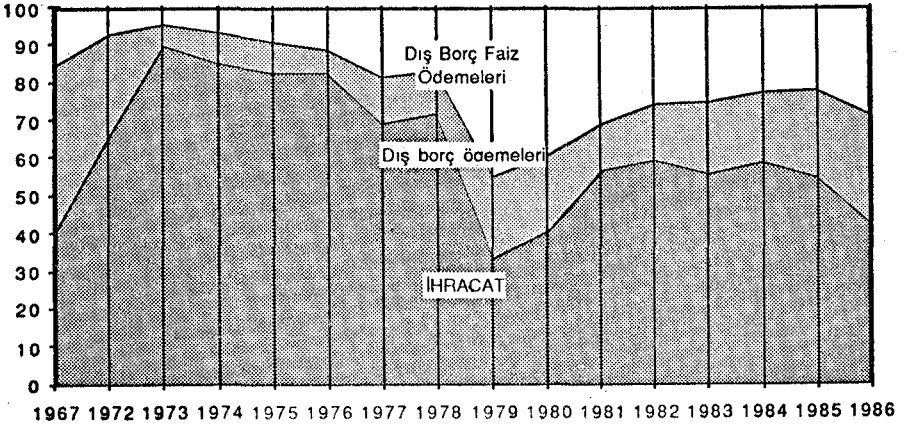
Ülkelerin dış borç ödeme kapasitelerini ölçmede kullanılan çeşitli yöntemler vardır. Ancak bunların en yaygın kullanılanı dış borç anapara ve faiz ödemeleri toplamının, ülke ihracat gelirlerine oranı olan dış borç servis oranıdır.

Türkiye'nin dış borç servis oranının gösterdiği gelişim aşağıda grafik 5 te gösterilmiştir. Buna göre 1973 yılı izlenen dönem boyunca

ca dış borç servisi açısından en olumlu yıl olarak görünmektedir. Bunun anlamı 1973 yılında toplam ihracatın küçük bir kısmıyla dış borç anapara ve faiz ödemelerinin karşılanabilmiş olmasıdır. 1973 yılından sonra borç servis oranı her yıl giderek yükselmiş, yani Türkiye 1973 yılından sonra her yıl ihracat gelirlerinin giderek artan bir bölümünü dış borç ödemelerine ayırmak zorunda kalmıştır. 1977 yılı borç servis oranında bozulmanın hızlandığı 1979 yılı ise borç servis oranının en olumsuz görüldüğü yıllardır. Gerçekten 1979 yılı Türkiye'nin dış borç faiz ve anapara ödemeleri için toplam ihracatının %65 dolayında bir bölümünü ayırmak zorunda kaldığı yıldır. Grafik 1 den de izlenebileceği gibi sağlanan dış kaynaklarda bir önceki yıla göre artış olmazken anapara özellikle de faiz ödemeleri 1979'da bir önceki yıla göre önemli ölçüde artmıştır.

GRAFİK 5

DİŞ BORÇ SERVİS ORANININ GELİŞİMİ

1979 yılından sonra, anapara ve faiz ödemeleri toplamının ihracata oranı (1983 yılındaki artma dışında) azalmıştır. Ancak 1984 yılından sonra Türkiye'nin tekrar ihracat gelirlerinin giderek büyüyen bir oranını dış borç ödemeleri için kullanmaya başladığını grafikten izlemekteyiz. 1986 yılında dış borç servis oranı 1979 yılındaki düzeyine yaklaşmıştır. Türkiye'nin 1986 yılında ihracat gelirlerinin yaklaşık yarısını dış borç anapara ve faiz ödemeleri için kullanması ve bu açıdan dış borç ödemeler krizinin yaşandığı 1979 yılı koşullarını taşıması düşündürücüdür.

DIŞ BORÇLAR

TABLO 1

DIŞ BORÇLARIN GELİŞİMİ

Milyon ABD Doları

	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
ORTA ve UZUN VADELİ BORÇLAR (Üç yıl ve daha uzun vadeli)	5532	6618	10048	12673	13363	14019	16104	18078	20590	24317	29612
KISA VADELİ BORÇLAR (Üç yıldan kısa vadeli)	6236	7176	3556	2490	2194	2164	2281	3180	4759	6911	8692
TOPLAM	11768	13794	13604	15163	15557	16183	18385	21258	25349	31228	38304

KAYNAK : T.C. MERKEZ BANKASI YILLIKLARI

TABLO 2

DIŞ BORÇ BAKİYESİ

Milyon ABD Doları, Dönem Sonu

	1983	1984	1985	1986	1987*
KULLANILMIŞ BORÇ BAKİYESİ	18385	21258	25349	31228	38304
Orta ve Uzun Vadeli	18104	18078	20590	24317	29612
Kısa Vadeli	2281	3180	4759	6911	8692

Borç Alana Göre

ORTA VE UZUN VADELİ	16104	18078	20590	24317	29612
Kamu (Kit'ler dahil)	11439	12805	14688	18091	22196
Merkez Bankası	3825	4453	5037	5269	6176
Özel Sektör	840	820	865	957	1240
KISA VADELİ	2281	3180	4759	6911	8692
Kamu (Kit'ler dahil)	194	215	230	597	491
Merkez Bankası	1432	1183	1685	2329	3631
Özel Sektör	655	1782	2844	3985	4570

Borç Verene Göre

ORTA VE UZUN VADELİ	16104	18078	20590	24317	29612
Uluslararası Kuruluşlar	4916	5494	6157	6588	7780
İkili Anlaşmalar	6560	7204	7955	10187	12316
Ticari Bankalar	3262	3704	4351	4833	5702
Özel Kesim	1366	1676	2127	2709	3814
KISA VADELİ	2281	3180	4759	6911	8692
İslam Kalkınma Bankası	94	65	30	33	36
Ticari Bankalar	392	941	1465	2624	3257
Özel Kesim	1795	2174	3264	4254	5399

Kredi Türüne Göre

ORTA VE UZUN VADELİ	16104	18078	20590	24317	29612
Proje ve Program Kredileri	11244	12311	13616	16200	09344
Uluslararası Para Piy. Kredileri	902	1853	2616	3438	4728
Ertelenmiş Borçlar	2710	2401	2004	1624	1139
Özel Krediler	1248	1713	2354	3044	4403
KISA VADELİ	2281	3180	4759	6911	8692
Kamu Sektörü	979	1337	1897	2926	4122
Özel Sektör	1302	1843	2862	3985	4570

KAYNAK : T.C. MERKEZ BANKASI, HAZİNE VE DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI

(*) Geçici

Borç taahhütleri

TABLO 3

**DÖVİZLE ÖDENECEK DIŞ DEVLET BORÇLARININ
TAAHHÜT BAZINDA YILLAR İTİBARIYLA DAĞILIMI**

(30.6.1987 Durumu)
(Milyon dolar)

YILLAR	ANAPARA	FAİZ	TOPLAM
1987*	546.9	522.8	1069.7
1987**	647.8	474.7	1122.5
1988	1522.7	1021.7	2544.4
1989	1566.9	1037.7	2604.6
1990	1658.1	988.1	2646.2
1991	1621.1	850.3	2471.4
1992	1585.5	726.6	2312.2
1993	1382.7	622.7	2005.4
1994	1337.6	522.7	1860.3
1995	1137.8	433.8	1571.6
1996	1117.6	351.5	1469.1

* İlk yarıyıl için Gerçekleşme

** İkinci yarıyıl için Tahmin

EK TABLO 4
DEVLET BORÇLARININ GELİŞİMİ
(Milyon)

YILLAR	1967	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
İç Borç (Milyar TL)	18.3	33.1	38.5	42.9	66.5	96.9	134.2	178.7	452.5	810.2	1098.4	1434.3	1689.1	1801.1	4028.3	9097.7
Dövizle Öd. Dış Borç (Milyon \$)	1344.1	2300.4	2654.2	2901.1	3012.3	3822.1	4409.9	6126.0	9251.0	11373.7	12525.9	13888.0	13441.0	14991.1	17158.9	20531.0
TL ile Öd. Dış Borç (Milyon TL)	3293.8	3740.2	3637.8	3427.5	3412.4	3417.3	3545.5	2972.7	4725.0	9563.6	12300.3	14846.1	19076.9	24969.4	26114.6	26096.1
Dış Borç Öd. (Milyon \$)	99	235	72	126	118	119	214	256	485	576	585	852	1098	1356	1858	2145
Dış Borç Faiz Öd. (Milyon \$)	34	52	59	102	124	217	320	389	1010	1138	1443	1465	1441	1586	1753	2234

Kaynak : DIE Yıllık Raporları

EK TABLO 5

İHRACAT Dış borç ödemeleri, Dış borç faiz ödemeleri (Milyon \$)

	1967	1972	1973	1974
İHRACAT	225	885	1317	1532
Dış Borç Ödemeleri	99	235	72	126
Dış Borç Faiz Ödemeleri	34	62	59	102
	1975	1976	1977	1978
İHRACAT	1401	1960	1753	2288
Dış Borç Ödemeleri	118	119	214	256
Dış Borç Faiz Ödemeleri	124	217	320	389
	1979	1980	1981	1982
İHRACAT	2261	2910	4703	5746
Dış Borç Ödemeleri	485	575	585	852
Dış Borç Faiz Ödemeleri	1010	1138	1443	1465
	1983	1984	1985	1986
İHRACAT	5728	7134	7958	7457
Dış Borç Ödemeleri	1098	1356	1858	2145
Dış Borç Faiz Ödemeleri	1441	1586	1753	2134

KAYNAK DİE YILLIKLARI